

Strategieën voor verstedelijking

Colofon

Teksten
Kris Oosting en Jeroen Niemans (RUIMTEVOLK)

Illustraties: Cliff van Thillo
Collages: Katherine VanHoose (RUIMTEVOLK)

Overname van stukken uit deze uitgave is alleen na overleg met en toestemming van de provincie Zuid-Holland en/of RUIMTEVOLK toegestaan.

www.zuid-holland.nl
www.ruimtevolk.nl

November 2017

inhoud

Inleiding: Naar een sterk en vitaal Zuid-Holland	4
Strategieën voor verstedelijking	7
Strategie #1: Verbeelding	10
Zuid-Holland in 2040: Het innovatiedistrict	14
Strategie #2: Coalitievorming	16
Strategie #3: Financiering	20
Zuid-Holland in 2040: De landstad	24
Strategie #4: Omgevingsbeleid	26
Strategie #5: Kennisontwikkeling	30
Zuid-Holland in 2040: Het klimaatdorp	34
Vormgeven aan een sterk en vitaal Zuid-Holland	36
Adviezen voor verstedelijking	38

Inleiding

Naar een sterk en vitaal Zuid-Holland

De provincie Zuid-Holland heeft een flinke verstedelijkingsopgave: tot 2040 zijn er ongeveer 250.000 nieuwe woningen nodig. Die opgave staat niet op zichzelf, maar hangt samen met een groot aantal transities die de provincie veelal overstijgen. Tegelijkertijd staat de provincie voor de opgave om de eigen specifieke kwaliteiten die het bezit te versterken en de knelpunten die zich in de ruimtelijke omgeving voordoen op te heffen. In de discussienota Verstedelijking Provincie Zuid-Holland wordt dit als volgt samengevat:

‘Zuid-Holland is een provincie met veel kwaliteiten. Het is de dichtstbevolkte regio van Nederland en levert met haar sterke economische sectoren de grootste bijdrage aan het bruto binnenlands product. Het verstedelijkt gebied kenmerkt zich door vele historische binnensteden, een brede keuze in woon- en werkmilieus en nabijheid van groen en water. Het landschap varieert van kustlandschap tot veen- en rivierdeltalandschap. Het heeft een fijnmazige infrastructuur, waarmee het een van de best bereikbare gebieden van Nederland en Europa is. En de directe nabijheid van Schiphol en Rotterdam The Hague Airport zorgen voor goede internationale verbondenheid.

De afgelopen 50 jaar is de provincie fors verstedelijkt. De behoefte aan woningen is daarbij de stuwende kracht geweest. De ontwikkelingen van de afgelopen decennia hebben bijgedragen aan de huidige kwaliteiten. Maar naast kwaliteiten zijn er ook kwetsbaarheden en functioneert de provincie suboptimaal. Tegelijkertijd zijn er diverse maatschappelijke transities die op antwoord wachten. De verstedelijkingsopgave van nu, met opnieuw een grote behoefte aan woningen, kan deze kwetsbaarheden en transities adresseren en de provincie versterken en toekomstbestendig maken.’

In het kader van het omgevingsbeleid waar de provincie momenteel aan werkt, is deze verstedelijkingsopgave dan ook onderdeel van een bredere integrale afweging. Zuid-Holland zet in op een verdere ontwikkeling als een meerkernige metropool. Daarmee wordt de keuze gemaakt om wat betreft haar verstedelijkingsopgave door te bouwen op het historisch gegroeide stedelijke netwerk en deze te verbinden aan haar andere ambities, zoals de energietransitie. Deze lijn is verder uitgewerkt in de koepelnotitie die is geschreven in aanloop naar een provinciale omgevingsvisie.

De verantwoordelijkheid voor de verstedelijkingsopgave is een samenspel van gemeenten en provincie. In de discussienotitie is uiteengezet dat de verschillende trends en ontwikkelingen die op provincie afkomen, opgeteld bij de richtinggevende provinciale ambities, vragen om een regionale en integrale visie. De provincie heeft in het kader van haar omgevingsbeleid vijf andere ambities/transities geformuleerd waarbij het belangrijk om de verstedelijkingsopgave in samenhang hiermee te bekijken. De provincie zet in op een aantrekkelijke leefomgeving, energievernieuwing en een levendige meerkernige metropool. Ze wil de best bereikbare provincie zijn, een klimaatadaptieve delta, en de nieuwe economie naar een next level brengen. Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat de woningbouwproductie, de motor van verstedelijking, achter blijft op de behoefte.

De opgave om deze ambities waar te maken en gelijktijdig de woningbouwproductie naar het gewenste peil te brengen, vraagt om een actieve rol van de provincie. In de discussienotitie is de urgentie van de verstedelijkingsopgave en de provinciale visie op verstedelijking uiteengezet. Daarin wordt gesteld dat van de provincie een actieve rol wordt gevraagd. Hoe kan zij deze rol invullen?

RUIMTEVOLK is gevraagd om verder in te zoomen op deze vraag. Dit hebben we gedaan aan de hand van een reeks gesprekken met ambtenaren en experts, een werkbezoek dwars door de provincie, interviews en bijeenkomsten. We zijn daarin gelijk opgetrokken met de ontwikkeling van de discussienotitie, en borduren daar nadrukkelijk op voort.

In dit document gaan we dieper in op de rollen die de provincie kan vervullen bij het oppakken van de integrale verstedelijkingsopgave. Dit doen we aan de hand van verschillende instrumenten die de provincie hierbij kan hanteren en die tezamen leiden tot vijf verschillende strategieën voor verstedelijking. Deze strategieën staan niet los van elkaar, maar grijpen op elkaar in. De complexe verstedelijkingsopgave vraagt dan ook - in meer of mindere mate - om toepassing van alle vijf de verschillende strategieën. De afweging is dan ook niet zozeer welke strategie de provincie zou moeten hanteren, maar in welke mate de vijf verschillende strategieën te benutten zodat het beste resultaat wordt bereikt. Sommige strategieën hanteert de provincie nu al meer dan andere. In dit document willen we vooral inzichtelijk maken welke keuzes nog meer mogelijk zijn en delen we best practices van elders die een bijdrage zouden kunnen leveren aan het bereiken van het doel dat de provincie zichzelf heeft gesteld: het realiseren van een sterk en vitaal Zuid Holland.

Introductie

Strategieën voor verstedelijking

Zoals in de inleiding gesteld, en ook in de discussienota geconstateerd, vraagt de urgentie en complexiteit van de verstedelijkingsopgave om een actieve rol van de provincie. Ook lagere overheden roepen hier toe op: gemeenten zoeken de provincie actief op als partner in de verstedelijkingsopgave. En ze verwachten ook iets van de provincie: een partij die op een hoger schaalniveau zicht heeft op ambities en kansen en deze ook actief bij elkaar brengt. Een actieve houding betekent vooral: keuzes maken op basis van de prioriteiten die de provincie voor zichzelf stelt. De visie op verstedelijking die in de discussienota is geformuleerd, biedt daarvoor een eerste afwegingskader en is een meetlat waarlangs de provincie haar mogelijkheden met betrekking tot de verstedelijking kan leggen. Wanneer de prioriteiten helder zijn en er richtinggevende principes zijn geformuleerd, is er een basis waarop de actieve overheid haar beslissingen kan onderbouwen.

Er kan een viertal verschillende sturingsstijlen onderscheiden voor de provincie: de realiserende overheid, de samenwerkende overheid, de rechtmatige overheid en de meewerkende overheid. In de afbeelding hieronder zijn deze schematisch weergegeven.

De vier sturingsstijlen van de overheid uit de discussienota.

De wettelijke taken bevinden zich vooral aan de linkerkant van het schema. Bij de verstedelijkingsopgave is resultaat afhankelijk van de inzet van vele partijen en komen de stijlen aan de rechterzijde meer in beeld. De vier verschillende sturingsstijlen sluiten elkaar niet uit, sterker nog, een overheid kan zich niet terugtrekken in een van de rollen, maar zal naargelang de

De instrumentenkoffer.
Bron: RUIJTEVOLK, 2017

urgentie en haar ambitie meerdere sturingsstijlen combineren. Uiteraard kan het accent per geval meer of minder op een van de stijlen liggen, maar in alle vier de stijlen liggen er kansen voor een actieve opstelling van de provincie. Er zou gesteld kunnen worden dat hoe hoger de ambitie en de urgentie is, een stapeling van de verschillende rollen voor de hand ligt: een rechtmatige en meewerkende overheid die de basis legt waarop een samenwerkende en realiserende overheid actief kan bijdragen aan de ingewikkelde opdracht waar de provincie voor staat bij de verstedelijkingsopgave. Dit vraagt om verschillende rolinvullingen en om een breed palet aan beleidsinstrumenten om hier vorm aan te geven.

De instrumentenkoffer

Overheden hebben een breed repertoire aan instrumentarium tot haar beschikking dat kan worden ingezet om haar beleidsdoelen te bereiken. Dit vormt als het ware een instrumentenkoffer waaruit geput kan worden. In de instrumentenkoffer worden vier verschillende categorieën instrumenten onderscheiden die door de provincie kunnen worden ingezet: ruimtelijk beleid, financieel instrumentarium, arrangementen en kennis. Voor elk van deze categorieën zijn instrumenten beschikbaar waarmee naar gelang door de provincie zacht of hard kan worden gestuurd. Een samenwerkende overheid maakt gebruik van andere instrumenten dan een meewerkende of realiserende overheid die veel actiever bepaalde doelen nastreeft. De manier van sturing is ook afhankelijk van de urgentie en de mate waarin er van de provincie door andere partijen gevraagd wordt een rol te spelen om de ambities waar te kunnen maken. Verhaal en verbeelding (strategie 1) zijn niet als los instrument in de koffer opgenomen, maar gelden als randvoorwaardelijk. De instrumentenkoffer is daarmee niet uitputtend, maar geeft een globaal overzicht van beschikbare ruimtelijke instrumenten.

Samenspel van instrumenten en schaalniveaus

De instrumentenkoffer is een verzameling instrumenten waaruit geput kan worden. Er kunnen afhankelijk van de gewenste ambitie verschillende instrumenten worden

ingezet. Met één instrument alleen kun je de stapeling van opgaven nu eenmaal niet sturen: het is altijd een samenspel van verschillende instrumenten die in combinatie met elkaar een strategie vormen. Met betrekking tot de verstedelijkingsopgave komen we in dit document tot een vijftal strategieën voor verstedelijking:

1. Verbeelding
2. Coalitievorming
3. Financiering
4. Omgevingsbeleid
5. Kennisontwikkeling

Verbeelding als strategie is een randvoorwaarde voor alle instrumenten uit de instrumentenkoffer. Bij iedere strategie neemt de provincie een andere rol op zich en kunnen andere instrumenten worden ingezet. De vijf strategieën zullen hierna verder worden uitgewerkt. Per strategie wordt weergegeven hoe die gepositioneerd is in de instrumentenkoffer, waar kansen liggen op de korte termijn en welke best practices van elders als inspiratie kunnen dienen om vorm te geven aan de integrale verstedelijkingsopgave van Zuid-Holland en de rol van de provincie daarin.

Door middel van een batterij wordt per strategie aangegeven in welke mate de provincie deze al hanteert.

Zoals reeds opgemerkt, staan deze strategieën niet los van elkaar, maar grijpen ze op elkaar in. In dit document willen we vooral inzichtelijk maken welke keuzes mogelijk zijn. De afweging is dan ook niet zozeer welke strategie de provincie zou moeten hanteren, maar in welke mate de vijf verschillende te benutten zodat het beste resultaat wordt bereikt. Een integrale verstedelijkingsstrategie voor Zuid-Holland zal een combinatie van deze strategieën zijn waarbij de verschillende instrumenten samen richting geven.

Strategie #1

Verbeelding

De provincie als inspirator en visievormer

Investeer in het verhaal van Zuid-Holland

Bied inspiratie aan andere overheden

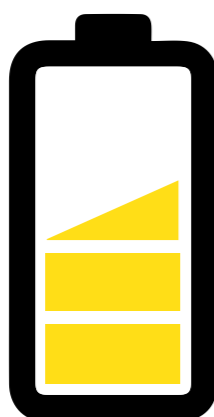
Zuid-Holland staat voor een aantal ingrijpende transitie's. Het gaat bij de omvangrijke verstedelijkingsopgave niet alleen om het bouwen van een grote hoeveelheid woningen, maar ook om de omslag naar een duurzame energievoorziening, om het klimaatadaptief maken van de omgeving en om het faciliteren van de nieuwe economie. Bovendien streeft de provincie naar het realiseren van een goed bereikbare, vitale en aantrekkelijke leefomgeving. Al deze opgaven kunnen niet los van elkaar worden gezien en zullen in samenhang moeten worden opgepakt: niet alleen omdat ze nu eenmaal op elkaar inwerken, maar ook omdat daarmee de grootste winst voor de omgevingskwaliteit van de provincie wordt behaald.

Hoe deze verschillende opgaven uit zullen gaan werken op het (stedelijk) landschap valt niet met zekerheid te zeggen. Niet alleen omdat ze een lange horizon hebben, maar ook omdat - zoals bij de energietransitie - nog niet altijd een helder beeld bestaat van de omvang en de impact van de opgave. Om tot integrale oplossingen te komen is dan ook allereerst verbeeldingskracht nodig: de durf om voorstellingen te maken van een mogelijke toekomst. Welke scenario's zijn er mogelijk, hoe kunnen de verschillende opgaven landen in het landschap en waar ontstaan kansen voor een integrale aanpak? Het gaat daarbij niet alleen om het ontwerpen aan de verschillende opgaven, hun landschappelijke impact en de knelpunten en kansen die dit oplevert, maar bovenal ook om het formuleren van een verhaal voor de provincie dat inspireert en richting geeft. Wat is het DNA van Zuid-Holland en hoe kan dit DNA worden benut om vorm te geven aan de opgaven waar de provincie voor staat? Door samen met partners te werken aan dit verhaal van de provincie kan een wenkend perspectief worden geschetst waarmee gemeenten, maatschappelijke partners, marktpartijen en bewoners worden meegenomen in de integrale verstedelijkingsopgave.

De provincie heeft daarvoor al het voortouw genomen door Zuid-Holland voor te stellen als meerkernige metropool en hier in de discussienota 'Verstedelijking Zuid-Holland' de eerste beelden bij te schetsen. Dit biedt een eerste richting, en de uitdaging ligt erin dit te laten doorwerken naar de visies en plannen van de Zuid-Hollandse gemeenten, en concreet te laten landen in projecten: uiteindelijk is de basis van de verstedelijkingsstrategie ervoor te zorgen dat de juiste ontwikkeling op de juiste plek zal landen. Daar moet de visie toe uitnodigen.

De volgende stap is dit verhaal samen met partijen uit de provincie verder uitdiepen, het concreet maken in woord en in beeld en op basis van dit verhaal voorstellingen maken van mogelijke toekomsten. Zowel in abstracte zin - wat voor provincie willen we zijn en welke globale beelden passen daarbij - als in concrete zin: wat betekenen de verschillende toekomstscenario's voor specifieke plekken in Zuid-Holland? Welke impact hebben de verschillende opgaven op bijvoorbeeld de inbreidingsgebieden van de grote steden, op de relatie tussen de middelgrote stad en het omringende landschap en op de kleine kernen, en wat voor landschap levert dit op?

Het verhaal en de verbeelding daarvan geven grip op de opgave en bieden handvatten om te werken richting concrete oplossingen en de implementatie hiervan te versnellen.

Hoe werkt Zuid-Holland momenteel aan deze strategie?

De provincie werkt aan een helder verhaal voor Zuid-Holland dat de koers aangeeft en een perspectief schetst voor het Zuid-Holland van 2040. Dit verhaal zal de basis vormen van de provinciale omgevingsvisie en zal uiteindelijk ook gaan doorklinken in gemeentelijke omgevingsvisies. De gekozen insteek om verstedelijking in lijn te brengen met dit verhaal en te verbinden aan bredere ambities geeft hiervoor een eerste richting aan. Met het opstellen van een discussiedocument is in lijn hiermee een manier van werken ingezet waarmee deze strategie vorm krijgt. Dit zal onderdeel worden van een breder proces in aanloop naar een provinciaal omgevingsbeleid waarbij de provincie ook inzet op haar rol als inspirator en visievormer.

Een concreet idee om morgen mee te beginnen

In de discussienotitie worden vijf kansrijke interventies benoemd. Een mogelijkheid om deze kansrijke interventies verder te helpen, is deze uit te werken voor vijf concrete plekken. Via een ontwerprijvraag kunnen er inspirerende ideeën worden gegenereerd waarbij het mes aan twee kanten snijdt: het levert ideeën op om een concrete locatie te ontwikkelen, maar ook inspiratie voor vergelijkbare plekken elders in de provincie. Door in samenwerking met vijf gemeenten rond de vijf kansrijke interventies op te trekken kan hier een breed palet aan ideeën en inspiratie ontstaan.

Inspiratie voor verbeelding

Maak de toekomst voorstelbaar

Post-Fossil City Contest // Toekomstbeelden moeten niet alleen in beleidsnota's worden vevat, maar ook voorstelbaar worden gemaakt. Daarmee kunnen abstracte en complexe toekomstopgaven landen in het heden, het denken over oplossingen worden versneld en het draagvlak voor ingrepen vergroot. De Urban Futures Studio organiseerde vanuit dat idee in 2017 de Post-Fossil City Contest, een ontwerpwedstrijd voor kunstenaars, ontwerpers, schrijvers en andere creatieven om de stad voorbij het fossiele tijdperk tot leven te wekken. De resultaten werden in het Utrechtse stadskantoor tentoongesteld tijdens een expositie die het post-fossiele tijdperk tastbaar en beleefbaar maakte.

www.postfossil.city

Maak de opgave concreet

Eo Wijersrijvraag // De Eo Wijersrijvraag is een driejaarlijkse ontwerprijvraag voor bovenlokale ruimtelijke vraagstukken, uitgezet door de Eo Wijersstichting. De rijvraag wordt opgesteld rond een concrete opgave van een ambitieuze overheid, waarbij altijd wordt gezocht naar gedreven probleemeneigenaars die zich daaraan willen verbinden. Zo vonden eerdere rijvragen bijvoorbeeld plaats rond het energieneutraal worden van de Cleantechregio Stedendriehoek, de toekomst van de Veenkoloniën en de wateropgave van de Deltapoortregio - het gebied tussen Dordrecht en Rotterdam. De uitvoerbaarheid van plannen staat in de rijvraag centraal.

www.eowijers.nl

Deel inspirerende projecten

Brabantse Stijlprijs // 'Verbeeldingskracht en verbindingskracht zijn de grondstoffen van Brabant' stelt Commissaris van de Koning Wim van de Donk. De provincie Noord-Brabant maakt dit zichtbaar met de Brabantse Stijlprijs, een tweejaarlijkse prijs voor omgevingskwaliteit. De inzendingen voor de stijlprijs leveren niet alleen een waaier aan inspirerende projecten op, maar hebben ook inzicht opgeleverd in het samenwerken aan omgevingskwaliteit op lokaal niveau. De lessen die daaruit getrokken zijn, kunnen gebruikt worden als leidraad bij het opstellen en uitvoeren van omgevingsvisies.

www.brabant.nl/subsites/brabantse-stijlprijs.aspx

Zuid-Holland in 2040: Het innovatiedistrict

Het innovatiedistrict is een spannende stadswijk waar menging voorop staat: wonen en werken lopen dwars door elkaar heen, oude industriële bebouwing vermengt zich met nieuwe werk-woongebouwen, hoogbouw torent uit boven fijnmazige stadsstraten en veel verschillende groepen vullen het straatbeeld. Niet alleen mengen verschillende groepen zich hier omdat mensen elkaar graag ontmoeten in de levendige publieke ruimte, omdat er aanbod is van uiteenlopende woningtypen, of door de uitstekende bereikbaarheid vanuit de hele metropoolregio met het openbaar vervoer, maar ook omdat hier invulling is gegeven aan een nieuwe economie. Hoogwaardige innovatie, intensieve kennisdeling, en kleinschalige productie gaan hier hand in hand en vinden niet buiten de stad of aan de randen plaats, maar juist in het hart ervan. Er is niet alleen plaats voor grote bedrijven, kennisinstellingen en overheidsdiensten, maar juist ook voor kleinschalige werkmilieus - al dan niet aan huis: al meerdere succesvolle bedrijven hebben het levenslicht gezien in garages van het innovatiedistrict, zijn verbindingen aangegaan in een van de prikkelende interactiemilieus die de wijk rijk is en zijn grootgebracht in samenwerking met partijen die zich in de buurt hebben gevestigd.

Vijf dingen die Zuid- Holland kan doen om dit toekomstbeeld te bereiken:

- 1 Daag partijen uit tot nieuwe visies op stedelijkheid en werk-woongebieden door middel van ondersteuning pilots en ideeënprijsvragen
- 2 Neem deel in innovatieve gebiedscoalities zoals opgestart onder de vlag van de City Deal binnenstedelijke ontwikkeling en transformatie
- 3 Stimuleer in het verstedelijkingsbeleid ontwikkeling rond multimodale knooppunten en transformatiegebieden
- 4 Verbind je als partner aan innovatieve revolverende fondsen zoals het Stadshavens Ontwikkelings Fonds voor Innovatie en Economie (SOFIE)
- 5 Stimuleer het verbinden en ontsluiten van kennis door kennisinstellingen zoals rond de RDM-campus is gedaan

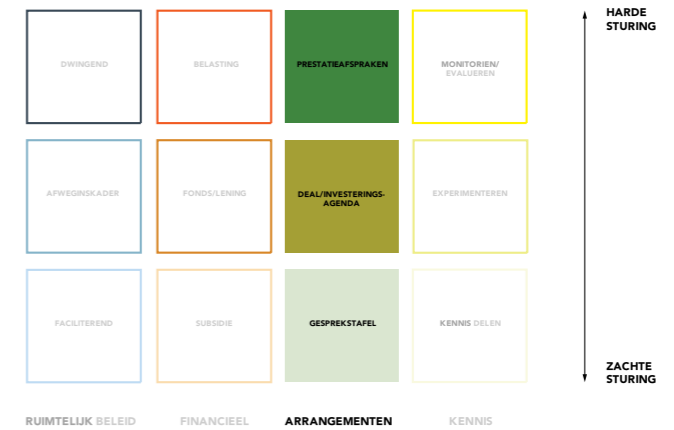
Strategie #2

Coalitievorming

De provincie als deelnemer aan tafel

Wees partner van de regio

Doe mee op basis van gelijkwaardigheid

Gemeentegrenzen bestaan vooral nog bij de gratie van de systeemwereld. De leefwereld waarin de dagelijkse activiteiten van mensen, organisaties en netwerken plaatsvinden – het zogenoemde ‘daily urban system’ – kent vloeibare grenzen en is in sterke mate (boven)regionaal. Ontwikkelingen in de patronen van dagelijkse verplaatsingen en verhuisbewegingen in Nederland laten in toenemende mate het bestaan zien van grootstedelijke en regionale netwerken. Zuid-Holland functioneert in wezen als een meerkernige metropool en wil zich verder in die richting ontwikkelen.

Het groeiende verkeer tussen steden en dorpen manifesteert zich zowel in het privéleven van stedelingen en dorpelings als in het economisch verkeer, zowel op de woningmarkt als op de arbeidsmarkt. Ook de grote maatschappelijke opgaven waar Zuid-Holland zich voor gesteld ziet - zoals de energietransitie, klimaatadaptatie en demografische transitie, maar ook vraagstukken rond mobiliteit, werklocaties en de woningmarkt - zijn in de kern allemaal regionale opgaven met dito oplossingen. Dat vraagt om een regionale oriëntatie en aanpak.

Het denken en handelen op regionale schaal krijgt op steeds meer plekken vorm. Op veel plekken worden deze opgaven en nieuwe perspectieven al actief onderzocht en vormgegeven: zo werken meerdere regio's in Zuid-Holland

bijvoorbeeld al aan gezamenlijke (uitgangspunten voor) omgevingsvisies of aan een regionale energiestrategie. De regio is de schaal waarop veel vraagstukken zich aandienen, waar de grootste impact op de ruimte zichtbaar wordt en waarop investeringen mogelijk zijn. Ook de verstedelijkingsopgave - als integrale opgave waarin al de verschillende transities samenkomen - zou door coalities op de regionale schaal opgepakt moeten worden.

Het primaat voor deze coalitievorming ligt bij de regio's zelf, maar ook de provincie heeft bij dit proces meerdere rollen. Allereerst het aanjagen van deze coalitievorming waar deze nog niet plaatsvindt of deze inhoudelijk verbreden of focussen waar deze al wel plaatsvindt. Daarnaast is de provincie een partner aan tafel die haar eigen belang kan inbrengen, maar regio's ook kan ondersteunen bij het concretiseren en uitvoeren van hun plannen en ze verbinden aan de noodzakelijke partners, zowel overheden als niet-overheden. Ten derde bewaart de provincie het overzicht over de verschillende regionale plannen en kan als zodanig het bovenregionale belang in de gaten houden en bewaken.

Om kansen daadwerkelijk te kunnen benutten en de uitvoering kracht bij te zetten, is het zaak om de agenda's van de verschillende overheden en overheidslagen op elkaar af te stemmen. Dat betekent samen een aanpak ontwikkelen door letterlijk bij elkaar aan tafel te zitten en gezamenlijk aan plannen te werken.

Hoe werkt Zuid-Holland momenteel aan deze strategie?

De provincie werkt in regio's aan regionale afstemming rond thema's als kantoren en over woningbouwprogramma's. Hierin wordt gezocht naar de gewenste gezamenlijke ontwikkelrichting en vindt op regionale schaal afstemming van het kwalitatieve en kwantitatieve regionale woningbouwprogramma plaats. Deze werkwijze krijgt bijvoorbeeld ook verder invulling door de verstedelijkingsgame die in november 2017 is gespeeld met diverse gemeenten. Een ander voorbeeld is samenwerking in de verstedelijkingsalliantie Oude Lijn (Den Haag, Schiedam, Delft, Rijswijk, Den Haag). Recent is de provincie ook steeds vaker op gebiedsniveau betrokken bij het zoeken naar mogelijkheden om gebiedsontwikkelingen vorm te geven. In 2018 worden verkenningen opgeleverd voor lastige binnenstedelijke locaties die leiden tot afspraken over wat de verschillende netwerkpartners te doen hebben op het gebied van regelgeving, infrastructuur, sloop of herinrichting en verplaatsing en wie daartoe financieel bijdraagt.

Concreet idee om morgen mee te beginnen

Door zichtbaar te maken dat de provincie intensief met de regio's optrekt, kan ze invulling geven aan het samen werken aan de verstedelijkingsopgave. De vervolgstap op het koersdocument is in deze strategie een brede, zichtbare campagne, bijvoorbeeld door een fysieke verstedelijkingsstafel te maken en daarmee langs de regio's te trekken. Aan die tafel kunnen ambtenaren en bestuurders worden samengebracht, maar ook ontwikkelaars, bedrijven en initiatiefnemers worden uitgenodigd. De verstedelijkingsstafel heeft op deze manier letterlijk en figuurlijk een centrale plek in de verdere uitwerking van de verstedelijking van de regio.

Inspiratie voor coalitievorming

Stem agenda's op elkaar af

Regiodeals // Regionale samenwerking kan pas echt het verschil maken wanneer deze tegelijkertijd grensverleggend is in sectorale én bestuurlijke zin, en synchroon wordt uitgewerkt door gemeenten, provincies en Rijk. Dit vraagt om afstemming van de agenda's van de verschillende overheidslagen in een samenwerkingsarrangement: de Regiodeal. Daarmee kan de samenwerking die in toenemende mate door het Rijk van regio's wordt verlangd ook daadwerkelijk worden omgezet in keuzes. Op die manier kan de verschillende agenda's kracht bij worden gezet. In verschillende regio's wordt op dit moment aan zo'n Regiodeal gewerkt.

Werk aan een brede coalitie

Achterhoek 2020 // In de Achterhoek Agenda 2020 werken ondernemers, overheden en maatschappelijke organisaties sinds 2009 aan een duurzaam vitale Achterhoek. Er wordt gewerkt aan een coöperatieve regio, die nieuwe, onverwachte oplossingen ontwikkelt en toepast. Niet alleen wordt er door partners gewerkt aan een integraal verhaal op basis van concrete projecten, maar men trekt ook de regio in om dat verhaal actief te delen. Bijvoorbeeld met de Achterhoekse Toekomst Toer, waarin bewoners 'de Achterhoek van morgen' kunnen ervaren. De provincie Gelderland, die regionaal en integraal georganiseerd is, is deelnemer in de coalitie.

www.achterhoek2020.nl

Maak regionale afspraken

Regionaal Ruimtelijk Overleg Brabant // 'In Brabant maken provincie, gemeenten en waterschappen in het Regionaal Ruimtelijk Overleg (RRO) afspraken over ruimtelijke ontwikkeling van de regio. Deze afspraken gaan over de ontwikkeling van woningbouw, kantoren, detailhandel, bedrijventerreinen en het landschap. In het RRO bespreken de partijen de maatschappelijke trends, de economische ontwikkeling en de ruimtelijke opgaven. Zo kunnen ze samen de koers bepalen en die vertalen naar regionale afspraken die resulteren in een strategische regionale agenda.

www.brabant.nl/dossiers/dossiers-op-thema/ruimtelijke-ordering/regionaal-ruimtelijk-overleg.aspx

en de verschillende transitie die daarmee samenhangen. Zo kan ze via relatief zachte sturing gewenste ontwikkelingen op gang brengen die de verstedelijkingsopgave ondersteunen. Dit is extra van belang wanneer bovenop de kwantitatieve opgave ook nog kwalitatieve ambities worden gestapeld, omdat dit in sommige gevallen het extra ingewikkeld maakt om daar de financiering voor te realiseren. Om twee redenen: allereerst gaan bij investeringen de kosten voor de baat uit. Bekende voorbeelden zijn de kosten voor de energietransitie, maar ook voor binnenstedelijk bouwen. Ten tweede kunnen extra investeringen bijdragen aan andere ambities, en dus kunnen de kosten binnen de ene 'sectorale' koker winst opleveren in een andere koker, zoals bij investeringen in infrastructuur.

Er is de afgelopen jaren veel gewerkt aan vernieuwende financiële instrumenten variërend van bekostiging ('specials' fonds) via financiering (marktpartijen faciliteren met financiering) tot het zelf overgaan tot (revolverende) investeringen (publieke ontwikkelingsmaatschappij). In veel recente studies wordt geconcludeerd dat nog veel als kansrijk gekwalificeerde financieringsinstrumenten in de praktijk niet worden toegepast en dat hier nog veel innovatie mogelijk is. Zeker in een markt waar sprake is van druk op de woningmarkt lijken er mogelijkheden voor de provincie om in al dan niet revolverende fondsen een hoge maatschappelijke waarde te realiseren door te sturen met financieringsinstrumentarium.

Hoe werkt Zuid-Holland momenteel aan deze strategie?

Van oudsher zijn er binnen de provincie sectorale financieringsmaatregelen, zoals een infrastructuurfonds. De gelden in deze fondsen zijn gelabeld voor infrastructuurprojecten. Er zijn geen middelen gelabeld om woningbouw te ondersteunen. Voor een meer integrale benadering zoals verstedelijking, waarbij meerdere sectorale doelen bij elkaar komen, zijn momenteel bijvoorbeeld geen fondsen. De provincie werkt aan financiële constructies die zo zijn in te zetten dat ze bijdragen aan integrale doelen. Hiermee dragen ze bij aan meerdere beleidsambities en zijn daarmee extra effectief. Op het vlak van de energietransitie is hier al ervaring mee opgedaan: in het kader van het versnellen van de transitie naar een innovatieve en duurzame toekomst is er bijvoorbeeld een fonds opgericht ter financiering van kleinschalige, maatschappelijke energieprojecten.

Concreet idee om morgen mee te beginnen

De integrale verstedelijkingsopgave van de provincie vraagt om meer afstemming tussen de verschillende programmaliijnen die nu verantwoordelijk zijn voor deze investeringen en om het meer stroomlijnen van deze investeringen zodat ze bijdragen aan een integrale aanpak. Door het nog verder integreren en samenbrengen van deze verschillende fondsen, bijvoorbeeld onder de noemer van een Zuid-Hollandse Verstedelijkingsmaatschappij (ZHVM), kan deze strategie extra impact geven: het geeft in woord en daad aan dat er in Zuid-Holland integrale afwegingen worden gemaakt.

Inspiratie voor financiering

Zoek naar nieuwe investeringsvormen

Revolverend fonds Groningen // Het Revolverend Fonds Groningen is een maatschappelijk fonds dat is opgericht door de Provincie Groningen. Het fonds verstrekt leningen voor initiatieven op het gebied van leefbaarheid, zorg en energie. Het fonds staat open voor bedrijven, overheden, instellingen en organisaties zoals stichtingen en coöperaties. Er wordt tijdelijk geld beschikbaar gesteld dat na terugbetaling (eventueel met rente of rendement) terugvloeit in het fonds en daarna opnieuw kan worden ingezet.

www.revolverendfondsgroningen.nl

Help initiatiefnemers op weg

Develop to invest // Om de energietransitie te realiseren is kapitaal noodzakelijk, maar dat is niet genoeg. Beschikbaar kapitaal wacht nu vaak ongebruikt op geschikte projecten. Veel kansrijke initiatieven voor windparken stranden bij goede bedoelingen en energiebesparing komt vaak niet verder dan het uitspreken van de wens. Met Develop to Invest wil de Brabantse Ontwikkelings Maatschappij (BOM) deze stagnatie oplossen. Develop to Invest is gericht op de eerste fase van projectontwikkeling en helpt initiatiefnemers van duurzame energieprojecten hun ambitie of idee om te zetten in een concrete business case.

www.bom.nl

Creëer ontwikkelingsruimte

Ontwikkelmaatschappij Ruimte voor Ruimte // Om de kwaliteit van het buitengebied te verhogen, heeft de provincie Noord-Brabant in het verleden geïnvesteerd in sanering van de agrarische sector, zoals de sloop van stallen. De Ontwikkelingsmaatschappij Ruimte voor Ruimte (ORR) is opgezet om deze kosten terug te verdienen via de ontwikkeling en verkoop bouwtitels. Per 1000 m2 gesloopte stal mag één woningbouwkavel worden ontwikkeld. Er is geen relatie tussen de plek waar stallen zijn gesloopt en waar kavels worden ontwikkeld waardoor in sommige gemeenten Ruimte voor Ruimte een rol heeft gespeeld in grotere gebiedsontwikkelingen. Daar was het aanjager van vernieuwingen of bood een oplossing voor ruimtelijke problemen door botsende belangen van veehouderij, natuurontwikkeling en woningbouw.

Zuid-Holland in 2040: De landstad

De landstad verbindt het beste van twee werelden. Het is een middelgrote stad waar mensen betaalbaar en prettig wonen, en die zowel goed verbonden is met de grote steden als met de kwaliteiten van het omringende landschap. Hier wordt niet gewoond in anonieme dertien-in-een-dozijn-wijken, maar in onderscheidende en vernieuwende woonmilieus die energieneutraal, klimaatadaptief en toekomstbestendig zijn, en die stad en land op innovatieve wijze met elkaar weten te verbinden. De grenzen tussen stad en land zijn zowel scherper als diffuser geworden: enerzijds heeft de stad een duidelijke begrenzing gekregen, anderzijds zijn groen en water diep de stad binnengedrongen. Het Groene Hart laat zich tot in de kern van de landstad voelen. Dat geldt niet alleen voor de groene en blauwe structuren, ook op sociaal, economisch en recreatief vlak zijn er stevige verbindingen tussen de stad en het ommeland gerealiseerd.

Vijf dingen die Zuid- Holland kan doen om dit toekomstbeeld te bereiken:

- 1 Zet provinciale investeringen in klimaatadaptatie en energietransitie in voor het aanleggen van een robuuste groen-blauwe structuur van metropolitane parken rondom steden en dorpen
- 2 Investeer in een kennisnetwerk van middelgrote steden: een lerend netwerk gericht op de vraagstukken die specifiek leven in steden zoals Gouda, Alphen aan den Rijn en Schiedam
- 3 Investeer in verbindingen tussen stad/dorp en ommeland door het inzetten van een sloopsubsidie tegen landschapsverrommeling
- 4 Zet een ontwerpwedstrijd uit voor 'landstedelijke' woonmilieus en ontwikkel zo ideeën om de kwaliteit van rafelranden tussen bebouwing en het omringende landschap te versterken
- 5 Maak vernieuwende woonmilieus aan de randen van middelgrote steden mogelijk door ruimte-voor-ruimte-regelingen

Strategie #4

Omgevingsbeleid

De provincie als regelgever

Creëer ruimte voor experimenten

Stuur actief door omgevingsverordening

Behalve zachte sturingsinstrumenten beschikt de provincie vanuit haar wettelijke taken ook over harde juridisch-planologische instrumenten om de verstedelijkingsopgave in de gewenste richting te sturen. Van oudsher vormt het juridisch-planologische instrumentarium de kern van het verstedelijkingsbeleid: de rechtmatige overheid die stuurt door middel van verordeningen en bestemmingsplannen. Deze praktijk van toelatingsplanologie begint steeds meer een andere vorm te krijgen. Participatie komt steeds verder centraal te staan, ook in de wetgeving.

Het ruimtelijk beleid van overheden zal in de toekomst voornamelijk bestaan uit de kerninstrumenten van de Omgevingswet. Op dit moment zijn overheden nog niet verplicht om visies en plannen op te stellen conform de nieuwe wet, maar op een aantal plekken in het land wordt hier al wel mee geëxperimenteerd, waaronder binnen de provincie Zuid-Holland die werkt aan een integrale omgevingsvisie. De kerninstrumenten van de Omgevingswet bieden de mogelijkheid om een integrale afweging te maken van verschillende opgaven in de fysieke leefomgeving.

De omgevingsvisie is een strategische visie voor de lange termijn voor de gehele fysieke leefomgeving. De omgevingsvisie heeft betrekking op alle terreinen van de fysieke leefomgeving en gaat onder andere in op de

samenhang tussen ruimte, water, milieu, natuur, landschap, verkeer en vervoer, infrastructuur en cultureel erfgoed. De omgevingsvisie biedt hiermee het integrale kader voor omgevingsbeleid.

De provincie vertaalt de doelen en ambities in een omgevingsverordening. Deze omgevingsverordening bevat alle provinciale regels voor de fysieke leefomgeving.

De provincie kan actief sturen door haar omgevingsverordening in te zetten. Dat kan enerzijds door ongewenste ontwikkelingen tegen te gaan, bijvoorbeeld door gebieden waar ontwikkelingen ongewenst zijn 'op slot te zetten'. Anderzijds kan de provincie in gebieden waar de verstedelijkingsopgave bij voorkeur moet landen meer ruimte creëren, bijvoorbeeld door op deze plekken flexibele bestemmingsplannen mogelijk te maken.

Door haar omgevingsbeleid slim in te zetten kan de provincie, geheel in de geest van de omgevingswet, de integrale benadering stimuleren en processen versnellen en verbeteren. En daarmee werkt de wet- en regelgeving niet zoals zo vaak verondersteld als barrière maar juist stimulerend. Zo kan deze een actieve bijdrage leveren aan het realiseren van de verstedelijkingsopgave.

Hoe werkt Zuid-Holland momenteel aan deze strategie?

In haar koepelnotitie heeft de provincie haar intentie met betrekking tot omgevingsbeleid uiteengezet. De provincie kiest voor opgabegericht en gebiedsgericht beleid. Hiermee is de provincie actief aan het pionieren met vernieuwend omgevingsbeleid. Men wil inzetten op netwerksturing en in haar omgevingsbeleid vooral werken van onder naar boven. Onder andere door deel te nemen in verschillende pilots is de provincie volop aan het onderzoeken welke mogelijkheden de Omgevingswet gaat bieden hiervoor. Een voorbeeld daarvan is een bestuurlijke test aan de hand van een drietal concrete cases in het voorjaar van 2017 met het oog op de voorbereiding op de komst van de Omgevingswet. Hiermee laat de provincie blijken dat het haar menens is met het loslaten van het oude omgevingsrecht, dat is gericht op het beschermen van deelbelangen en daardoor defensief is, en in te zetten op het nieuwe omgevingsrecht dat flexibel en transparant is en doelmatige procedures biedt.

Concreet idee om morgen mee te beginnen

Er vindt langzaam maar zeker een beleidsomslag plaats: van hindermacht naar mogelijkmaker. Omgevingsbeleid dat is gericht op het mogelijk maken van gewenste ontwikkelingen - ontwikkelingen die bijdragen aan de integrale ambities - naast het onmogelijk maken van ongewenste ontwikkelingen biedt de provincie kansen om haar vernieuwingsambities op een innovatieve manier te realiseren. Een Pakket aan Positieve Prikkelers zou bijvoorbeeld het ontwikkelen rondom multimodale knooppunten kunnen stimuleren door hier actief mee te werken aan het wegnemen van drempels in regelgeving en beleid.

Inspiratie voor omgevingsbeleid

Geef een impuls aan zowel vernieuwing als versnelling

Crisis- en herstelwet // In 2010 is de Crisis- en herstelwet (Chw) ingevoerd. Deze van oorsprong tijdelijke wet, die inmiddels permanent is geworden, zorgt voor de snelle uitvoering van ruimtelijke plannen en stimuleert vernieuwende en duurzame projecten. In de Chw staan bestuursrechtelijke voorzieningen. Hierdoor kan sneller een besluit worden genomen over een ruimtelijk plan. In totaal zijn er al 150 projecten en vernieuwende experimenten aangewezen in het kader van de Chw. Hierdoor was men in staat te versnellen door voor vernieuwende experimenteerruimte voor projecten te creëren. Hiermee wist de Chw een impuls te geven aan zowel vernieuwing als versnelling.

Grijp in op basis van bovengemeentelijke afweging

Provinciale Aanpak Kantorenleegstand (PAK) Utrecht // De provincie Utrecht geeft sinds 2015 actief invulling aan haar regierol op de kantorenmarkt door voorbereidingen te treffen om gemeentelijke bestemmingsplannen te wijzigen. Zonder direct financieel belang kunnen provincies als onafhankelijk middenbestuur een noodzakelijke bovengemeentelijke afweging maken. De kern van de Provinciale Aanpak Kantorenleegstand bestaat uit het enerzijds reduceren van de plancapaciteit via het regulerende of sturende spoor en anderzijds het aanjagen van herbestemming en transformatie van leegstaande kantoren via het faciliterende spoor. Aan de ene kant de kraan dicht en aan de andere kant dweilen. De provincie gaat kantoorlocaties ruimer bestemmen en plannen schrappen. De provincie zal in overleg met de gemeenten werken aan een Structuurvisie Kantoren die als uitgangspunt dient bij de uit te werken inpassingsplannen, waarmee bestemmingen daadwerkelijk worden gewijzigd.

Versoepel regels om gewenste ontwikkeling mogelijk te maken

Aanpassing parkeereis Rotterdam // In Rotterdam werken ze met een flexibele parkeereis: in de buurt van een trein- of metrostation wordt de parkeereis versoepeld. Doel is om op deze manier binnenstedelijke ontwikkeling mogelijk te maken. Het nieuwe parkeerbeleid wordt 'transparant en flexibel': wie bouwt in de buurt van een metro- of treinstation krijgt 'korting'. Hetzelfde geldt voor bouwprojecten met extra grote fietsenstallingen. De maatregel is bedoeld als stimulans voor binnenstedelijke verdichting waarbij de parkeernormen vaak hoge kosten met zich mee brengt. Rond een aantal stations kan het aantal vereiste parkeerplaatsen op deze manier omlaag met wel 40 tot 50 procent. In theorie kan hier zelfs ontwikkeld worden zonder parkeerplekken te bouwen, als ook rekening wordt gehouden met deelauto's en andere innovatieve vormen van transport.

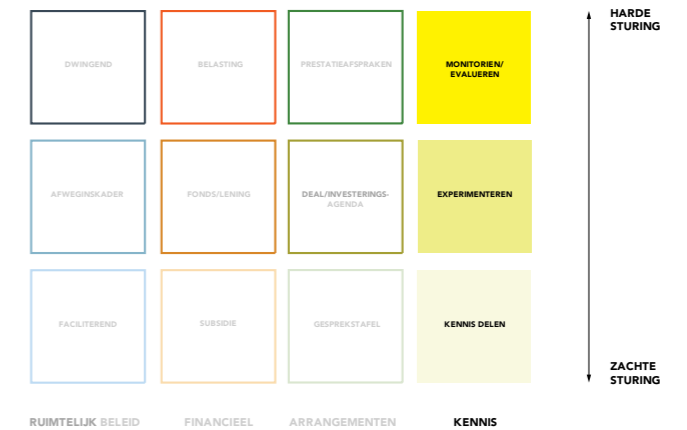
Strategie #5

Kennisontwikkeling

De provincie als verbinder en aanjager

Breng kennisvraag en aanbod bij elkaar

Vorm lerende netwerken

De opgaven die op gemeenten afkomen - zowel de verstedelijksopgave als de verschillende transitie waar ze mee te maken krijgen - zijn bijzonder complex en doen een groot beroep op de gemeentelijke organisaties. Ook van maatschappelijke organisaties, bedrijven en bewoners vragen de transitie een hoop kennis en inzet. Om deze opgaven op te kunnen pakken is het van groot belang dat er voldoende kennis en capaciteit aanwezig is bij alle partijen. Daarbij gaat het zowel om kennis van de opgaven op zich en de dilemma's waarvoor partijen als gevolg daarvan komen te staan, als om kennis van oplossingsrichtingen en best practices.

De provincie kan hierin op verschillende manieren een belangrijke rol spelen. Allereerst door beschikbare kennis over de verschillende opgaven te ontsluiten. Het gaat daarbij niet alleen om het ontsluiten van kennis die binnen de provinciale organisatie aanwezig is en gedeeld kan worden met lokale overheden en partners in de provincie, of om het tijdelijk beschikbaar stellen van provinciale capaciteit op specifieke onderwerpen, maar ook om het opsporen van kennis die bij andere spelers in de regio aanwezig is en ontsloten kan worden. Zo hebben grotere gemeenten doorgaans meer kennis en capaciteit ter beschikking dan kleinere, maar zijn het soms ook de kleinere gemeenten die op specifieke terreinen kennis bezitten die juist afwezig is in de

grote steden. Ook andere partijen, zoals waterschappen en kennisinstellingen, beschikken over kennis die zeer waardevol is op het gebied van bijvoorbeeld klimaatadaptatie en energietransitie. De provincie kan een rol spelen bij het in kaart brengen van het kennisniveau in de regio, het matchen van kennisvragers en kennisbezitters en het bij elkaar brengen van partners in een lerend netwerk. Dit geldt ook voor niet-traditionele partners zoals energiecoöperaties en andere maatschappelijke collectieven.

Het ontwikkelen, delen en ontsluiten van kennis is niet alleen van belang voor het aanscherpen van de opgaven, maar ook voor het onderzoeken van de oplossingsrichtingen. Door samen met partners in communities of practice op te trekken kunnen de verstedelijkingsopgave en de daarmee samenhangende transitie worden verkend en oplossingen in de praktijk worden uitgetest. De provincie kan hierin de rol aannemen van deelnemer, maar kan tevens aanjager zijn van deze communities.

De provincie stelt zich aldus op als kennispartner: een partij met kennis van zaken die je op weg kan helpen bij opgaven, dilemma's en mogelijke oplossingen. Door te investeren in het kennisniveau van partijen te en vruchtbare samenwerkingen op te zetten, kan de provincie een impuls geven aan de verstedelijkingsopgave die zowel de snelheid van het proces als de kwaliteit van de uiteindelijke oplossingen verhoogt.

Hoe werkt Zuid-Holland momenteel aan deze strategie?

Kennisontwikkeling en kennisdeling wordt binnen de provincie in toenemende mate als een belangrijke strategie gezien om haar taken beter te kunnen uitvoeren. De provincie wil hierin een voortrekkersrol spelen, door verbinding te zoeken met kennisinstellingen en door deel te nemen aan kennisnetwerken, zowel landelijk als binnen de provincie. Er is veel ruimte voor kennisontwikkeling binnen de provincie, en het wil invulling geven aan haar rol als kennispartner voor de Zuid Hollandse gemeenten. Voorbeelden zijn het programma SLIM! ruimtegebruik gericht op het stimuleren van transformatie, maar bijvoorbeeld ook de 'Transit Oriented Development/OV-georiënteerde' TOD-handreiking die de provincie gebruikt. Ook in het kader van de city deal binnenstedelijk bouwen wordt geïnvesteerd in kennisontwikkeling en kennisdeling.

Concreet idee om morgen mee te beginnen

Een investering in kennis en capaciteit rondom verstedelijking kan, met name in de kleinere gemeenten, zorgen voor zowel versnelling als verbetering van de plannen. De provincie kan hier ondersteuning in bieden door een Team Versnelling Verstedelijking op te richten waar gemeenten beroep op kunnen doen. In de regio Amsterdam heeft een dergelijk initiatief, de Interim Regiopool Noordvleugel, bestaan. Deze pool opgericht door een aantal gemeenten had als doel het flexibiliseren van gemeentelijk management in de regio Amsterdam en daarnaast het bevorderen van regionale kennisdeling en samenwerking. In dezelfde lijn zou Zuid Holland kunnen werken aan een team van flexibele ambtenaren die als het ware fungeren als flying doctors die op afroep kunnen worden ingevlogen. Dit ondersteuningsteam biedt met kennis van zaken een extra impuls door met extra capaciteit, kennis en denkkracht de gemeentelijke organisatie te versterken. Op deze manier is de provincie een flexibele partner die kan inspringen om zo pieken op te vangen en extra specialistische kennis toe te voegen.

Inspiratie voor kennisontwikkeling

Agendeer grote opgaven

Brabant Kennis // BrabantKennis verkent, in opdracht van de Provincie Noord-Brabant, de toekomst van Brabant. De missie van BrabantKennis is om de beslissers op politiek en bestuurlijk niveau direct en alle Brabanders indirect zo goed mogelijk op de toekomst van Brabant voor te bereiden. Dat doen ze via onafhankelijk en vernieuwend onderzoek, waarmee ze relevante thema's op de beleidsagenda proberen te krijgen en regionale en regio-overstijgende opgaven aan elkaar verbinden.

www.brabantkennis.nl

Vorm een lerend netwerk

City Deal // In de City Deal binnenstedelijk bouwen en transformatie wordt gewerkt aan nieuwe allianties en business cases om binnenstedelijk bouwen een impuls te geven. Met de deal geven de overheden, betrokken organisaties en bedrijven invulling aan de grote behoefte aan woningen in de steden van de Zuidelijke Randstad. Er is anderhalf jaar intensief samengewerkt in het kader van het bestuurlijk overleg MIRT (meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport) om stedelijk wonen te stimuleren door beleggers, ontwikkelaars, corporaties, bouwende ondernemers, kennis- en maatschappelijke instellingen, steden, provincie, Rijk en andere partijen in de Zuidelijke Randstad.

www.agendastad.nl/citydeal/binnenstedelijk-bouwen/

Onderzoek oplossingen

Innovatieprogramma Fysieke Leefomgeving // Het Innovatieprogramma Fysieke Leefomgeving (IFL) van de Provincie Utrecht heeft als doel om ingewikkelde en nieuwe maatschappelijke vraagstukken een stap verder te helpen en/of een impuls te geven. Dit gebeurt door middel van concrete, praktijkgerichte projecten. In deze projecten ligt de focus op de zoektocht naar een vernieuwende aanpak samen met alle betrokkenen én met experts en innovators. Het IFL wil nieuwe inzichten en ervaringen opdoen die aansluiten bij het werken in de netwerksamenleving en bij de nieuw in te voeren Omgevingswet.

www.provincie-utrecht.nl/onderwerpen/alle-onderwerpen/innovatieprogramma-fysieke-leefomgeving/

Zuid-Holland in 2040: Het klimaatdorp

Het klimaatdorp is een volledig zelfvoorzienend dorp in de landelijke gebieden van Zuid-Holland. Het dorp is door bewoners in samenwerking met overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties ontwikkeld tot kraamkamer op het gebied van klimaatadaptatie en energievernieuwing. Niet van onderop of van bovenaf, maar dwars door het midden. Mogelijkheden zijn hier in kleine vorm getest en bij succes verspreid over de provincie. De traditionele boerenbedrijven zijn voor een groot deel voortgezet als klimaat- en energieboeren. Kleinschalige experimenten met nieuwe vormen van woningen hebben nieuw bloed in het dorp gebracht. Het samen werken aan de klimaatopgave heeft tevens voor nieuwe verbondenheid gezorgd in het dorp, waardoor het verenigingsleven is opgebloeid en nieuwe, kleinschalige ontmoetingsplekken zijn ontstaan die door het dorp zelf in stand worden gehouden, maar ook een publieke functie vervullen voor bezoekers van buiten. Door middel van zelfrijdend, elektrisch vervoer is het dorp uitstekend verbonden met de stedelijke omgeving.

Vijf dingen die Zuid- Holland kan doen om dit toekomstbeeld te bereiken:

- 1 Draag als provincie actief bij aan het maken van regionale energiestrategieën waarbij extra aandacht is voor initiatieven vanuit dorpen om CO2 neutraal te worden
- 2 Organiseer een challenge voor lokale initiatieven voor energiebesparing of duurzame opwekking. Door die te steunen kan de provincie dorpen of wijken energieneutraal maken, zodat ze als voorbeeld kunnen dienen voor de rest van de provincie zoals in Groningen
- 3 Richt een Energiewerkplaats die is gericht op het ondersteunen van initiatiefnemers en werkgroepen uit dorpen en wijken die gericht zijn op het ontwikkelen van een duurzame samenleving op lokaal niveau zoals in Fryslan is gedaan
- 4 Verruim de mogelijkheden voor dorpen om te experimenteren en stel middelen beschikbaar voor kleinschalige nieuwe woonvormen
- 5 Maak innovatieve werkwijzen bereikbaar door bij te dragen aan het verder uitrollen van initiatieven die bijdragen aan productinnovatie en bewustwording zoals Reimarkt, een marktgerichte aanpak om koop- en huurwoningen snel energiezuinig te maken

Vormgeven aan een sterk en vitaal Zuid-Holland

De provincie Zuid-Holland staat voor een enorme verstedelijkingsopgave: niet alleen moet de productie van woningen worden versneld, maar de verstedelijking moet tevens bijdragen aan klimaatadaptieve, inclusieve en energieneutrale steden en dorpen. Hoe kan de provincie vormgeven aan een sterk en vitaal Zuid-Holland, waarbij zowel de kwantitatieve als de kwalitatieve ambities worden gehaald?

De samenvatting van de opgave lijkt simpel: de juiste nieuwe woning op de juiste plek, en de juiste functies voor de nieuwe en beschikbare vierkante meters. Maar hoe koppel je de kwalitatieve en kwantitatieve ambities aan elkaar? De urgentie lijkt te liggen aan de kwantitatieve kant: er is gezien de aantrekkende vraag naar woningen veel behoefte om de woningbouwproductie te versnellen. De verstedelijkingsopgave kan echter ook als vliegwiel dienen voor de andere transities waar Zuid-Holland voor staat. De provincie probeert steeds meer grip te krijgen op de gevolgen van deze verschillende transities en zicht te krijgen op de kansen die verstedelijking biedt voor het opvangen hiervan.

De provincie Zuid-Holland zet daarbij een vernieuwende koers in. Neem de ambitie die in de geactualiseerde Visie ruimte en mobiliteit is vastgelegd: alle woningen in de regio - ook in de bestaande voorraad - moeten in 2035 energieneutraal en fossielvrij zijn. Dat vraagt om maatwerkbeleid, waarbij de provincie in gesprek gaat met gemeenten om de beste oplossing per locatie te vinden. Dit voorbeeld is exemplarisch voor de verstedelijkingsopgave: het illustreert hoezeer deze samenhangt met andere opgaven zoals klimaat en energie, en het toont ook dat de provincie daarin samen met gemeenten, marktpartijen, corporaties, waterschappen en ondernemende bewoners zal moeten optrekken. Het goede gesprek wordt daarmee gevoerd, maar hoe kom je van ambitie naar daadwerkelijke ontwikkeling?

Afwegingskader

In het verleden is de ruimtelijke ordening te vaak een hindermacht geweest. De aankomende Omgevingswet vraagt om een meer perspectiefrijk beleid, en dus een kader waarin alle ontwikkelingen met elkaar in verband worden gebracht. Met de grote maatschappelijke opgaven van de provincie als vertrekpunt is het van belang dat de provincie een helder afwegingskader creëert waarmee weloverwogen (ruimtelijke) keuzes gemaakt kunnen worden en de katalyserende werking van verstedelijking wordt versterkt.

Juist in turbulente tijden, waarin korte- en langetermijnbelangen niet altijd overeenkomen, biedt een helder afwegingskader mogelijkheden voor meekoppelkansen en een gelijkmatige spreiding van lusten en lasten.

Hiermee kan de provincie in het kader van de Omgevingswet stimuleren dat omgevingsvisies opgesteld worden die op zowel provinciaal als gemeentelijk schaalniveau sturen op de gewenste toekomst. Bovendien biedt dit kader kansen om ruimte en steun te bieden aan uiteenlopende partijen die een bijdrage kunnen en willen leveren. De mate waarin een ruimtelijke ontwikkeling een bijdrage levert aan de bredere stedelijke en regionale opgaven wordt daarmee leidend. In de discussienota in een puntenkoers geïntroduceerd die een aanzet voor zo'n afwegingskader biedt. Deze redeneerlijn maakt het mogelijk om heldere en transparante keuzes te maken. De vervolgstap is hieraan invulling te geven. Welke instrumenten kun je inzetten om die koers concreet te maken, de gewenste toekomst een stapje dichterbij te brengen, en zo als provincie eraan bij te dragen dat de juiste woning op de juiste plek komt?

Koers

In deze publicatie hebben we vijf strategieën geschetst die de provincie zou kunnen inzetten om aan haar dubbele - kwantitatieve en kwalitatieve - doelstelling te voldoen. Inzetten op slechts een van de strategieën is niet voldoende. Er is een samenhangende aanpak - een combinatie van verschillende strategieën - vereist waarmee vanuit de verstedelijkingsopgave invulling wordt gegeven aan de bredere integrale opgaven van de provincie. Om niet te blijven steken in ambities en wensbeelden, zal de provincie in het verlengde daarvan de inzet moeten bepalen die benodigd is om de gewenste praktijk op weg te helpen. Enkele **aandachtspunten** die de verdere uitwerking van de koers kunnen helpen:

1. Vergroot je slagkracht door ervoor te zorgen dat je selectief bent: durf keuzes te maken in het belang van belangrijke opgaven en geef voorrang aan de projecten die echt verschil maken;
2. Vergroot de urgentie en de kans op interessante maatschappelijke proposities door een koppeling te maken tussen ruimtelijk-economische, sociaal-economische en sociaal-culturele opgaven;
3. Breid het repertoire van strategieën dat je als provincie inzet stevig uit;
4. Gebruik de complete instrumentenkoffer die je tot je beschikking hebt en denk ook na over inzet van voor de provincie nieuwe instrumenten.

Voor de volgende fase van het uitwerken in een concreet pakket van maatregelen kunnen de volgende vijf **principes als leidraad** dienen:

1. **Wacht niet af maar begin meteen:** maak geen nieuw beleid, maar zet in op concrete actie door stapje voor stapje te doen. Hou vast aan de in het discussiedocument uitgezette redeneerlijn en maak die concreet;
2. **Maak omgevingsbeleid een iteratief proces:** bied ruimte voor bijstelling, aanscherping en nieuwe (bestuurlijke) afwegingen. Duurzame verstedelijking is gebaat bij ruimte voor nieuw initiatief en voortschrijdend inzicht;
3. **Geef richting en ondersteuning:** om de kwantitatieve ambities waar te kunnen maken, moet de provincie inzetten op het vergroten van praktische capaciteit en het bieden van richtinggevende ideeën;
4. **Maak verstedelijking de hefboom voor andere transities:** om de kwalitatieve ambities waar te kunnen maken moet de provincie vooral nadruk leggen op trajecten waarin slimme combinaties worden gelegd;
5. **Haast je langzaam:** versnel de woningbouwproductie, maar hou oog voor de combinatie van inzetten op zowel kwantiteit als kwaliteit.

Met het schetsen van mogelijke strategieën en een scala aan concrete voorbeelden is deze publicatie een springplank naar het vervolg: het toewerken naar een samenhangend pakket aan maatregelen. Deze aanknopingspunten - samen met de concrete adviezen en aansporingen van diverse experts en betrokkenen op de volgende pagina's - wijzen hopelijk de weg richting het streven achter de verstedelijkingsopgave: een sterk en vitaal Zuid-Holland.

Adviezen voor verstedelijking

Het ontwikkelen en delen van kennis is van grote waarde en groot belang voor het werken aan de complexe verstedelijkingsopgave. De provincie Zuid-Holland zou die kennis(ontwikkeling) op verschillende manieren kunnen stimuleren en ontsluiten. Enerzijds door samen met hogescholen en universiteiten in de provincie te werken aan verstedelijkingswerkplaatsen waarin jonge professionals aan de slag gaan met de intensivering en upgrading van knooppunten. Anderzijds door het mede instellen van een bijzonder lectoraat gecombineerd met een bijzondere leerstoel waarin de verstedelijkingsopgave onafhankelijk kan worden gemonitord en geduid.

Cees-Jan Pen, lector Fontys Hogescholen

De schijnbaar tegenstrijdige stelling 'verstedelijking als landschappelijke opgave' raakt de kern van onze visie op ruimtelijke ontwikkeling:

Omarm de complexiteit van het vraagstuk en accepteer en integreer externe (f)actoren in je planvorming;
 Anticipeer op onvermijdelijke en onvoorziene ontwikkelingen en stel je prioriteiten bij op basis van veranderende omstandigheden;
 Werk locatie- en situatiespecifiek en neem beslissingen op basis van integrale afwegingen.

Een open, op dialoog gerichte sturingsfilosofie verbindt provinciale en lokale belangen en is de basis voor een duurzame ontwikkeling van onze leefomgeving.

Sven Thorissen, strategisch adviseur gemeente Alphen aan den Rijn

Om de doelstelling van 250.000 binnenstedelijke woningen voor 2030 te halen, is een stuwende kenniskracht nodig bij ingewikkelde transformatielocaties zoals de Schieoeveren of Merwevierhavens. Om bij concrete transformatieopgaven van industriële gebieden de doorlooptijd te bespoedigen, en projecten financieel mogelijk te maken, is echte samenwerking van marktpartijen, gemeenten, provincie, en ondernemers/betrokkenen uit deze gebieden nodig. Werk voor een aantal van deze ingewikkelde gebieden in teams aan visie, programma en de slimste aanpak. Bundel alle kennis en werk samen aan innovatieve instrumenten om deze gebieden sneller in transformatie naar interessante, interactieve woon-werkgebieden te krijgen en deel deze kennis vervolgens breed.

Nathalie van Hoeven, stadsontwikkelaar BPD

Verstedelijking is een opgave waaraan veel partijen - overheid, maatschappij en markt - meebouwen of anderszins hun steentje bijdragen. Als je elkaars opgaven, perspectieven en dilemma's kent, ligt er een basis voor succesvolle samenwerking. Ik zou de provincie willen uitdagen daadwerkelijk met Molenwaard samen te gaan werken aan de uitwerking van de verstedelijkingsopgave. Samenwerken is in mijn optiek iets anders dan naar elkaars mening vragen of met elkaar 'klankborden'. Samen aan iets werken is vanuit verschillende perspectieven op een verstedelijkingsopgave concrete plannen met elkaar uitwerken. Deze plannen helpen de gemeenten bij lokale opgaven en leren gemeenten om te gaan met het provinciaal perspectief. De provincie helpt met de beoordeling van de plannen en kijkt of de uitwerking in de praktijk toepasbaar is. Pas als je samen echt aan de slag gaat, worden dilemma's op provinciaal en gemeentelijk niveau tastbaar en vergroten we de invoelbaarheid aan beide zijden. Dan wordt de verstedelijkingsopgave pas een echt gedeelde opgave. Molenwaard biedt u deze mogelijkheid van harte aan.

Bas Renes, hoofd afdeling Samenleving gemeente Molenwaard

Provincie Zuid-Holland, reken je niet rijk! De woningbouwopgave voor de komende jaren is vergelijkbaar met de Vinex-operatie. Bewoners willen goed en betaalbaar wonen: nu! In de bouwplannen van gemeenten zit teveel wensdenken. Realisatie van binnenstedelijke projecten duurt minstens 10 tot 15 jaar. Te veel plannen zijn geschrapt en nu is er te weinig gevoel van urgentie. Provincie, bereid voor en doe mee aan regiodeals van het Rijk. Maak afspraken met gemeenten over het vergroten van de plancapaciteit: binnenstedelijk, aan de randen en waar nodig daarbuiten. Bundel provinciale gelden - ook voor infrastructuur - met de Rijksgelden en koppel die aan te leveren prestaties. Zowel wat betreft het verhogen van de plancapaciteit als de daadwerkelijke productie.

Jan Fokkema, directeur NEPROM

Urgent! Een kwart miljoen woningen erbij in 2030 of 2040! Moet de helft in de steden van de Kennisas of voorheen de stedenbaan? Moeten we wel of niet toch bouwen in de wei of kan alles in de stad? Op stationslocaties of rijden we zometeen allemaal bestuurderloos? Wat we lijken te vergeten is dat het grootste deel van de vraag zich ontwikkelt in het komende decennium. De woningbouwbehoefte is als een aanstormende trein: impact in 3,2,1... nu! Daarom is het slim om nu initiatieven te starten die - uiterlijk - over 2 tot 3 jaar resulteren in gebouwde woningen. Op de goede plekken, zodat diezelfde projecten kunnen dienen als voorbeeldprojecten voor de nieuwe opgave. Dit geldt voor stationsomgevingen, voor slim woningbouwen in transformatiegebieden, maar ook voor gecombineerde landschaps- en woningbouw. Dat deze projecten op het gebied van programmering, duurzaamheid en leefkwaliteit een gidsende rol moeten kunnen vervullen, heeft geen betoog.

Gijs van den Boomen, directeur KuiperCompagnons

Samenwerken is de sleutel voor een krachtige verstedelijkingskoers. Belangrijk is dat de provincie een rol pakt die aanvullend is op wat er in de steden gebeurt. Om ervoor te zorgen dat er daadwerkelijk gebouwd wordt op de juiste plek is een beleidsmatige focus op binnenstedelijke milieus nabij hoogwaardig openbaar vervoer door de provincie noodzakelijk. Daarnaast vragen attractieve stedelijke milieus om hoogwaardig groen en goede recreatieve mogelijkheden. Investeren in de kwaliteit van het landschap en de groenblauwe structuren is een essentieel onderdeel van de verstedelijkingsopgave in Zuid-Holland. Dit vraagt om een sturende en ontwikkelende rol van de provincie met betrekking tot grote groen- en recreatiegebieden (zoals Rottemeren, Central Park Midden-Delfland, Rotterdamse Rivieroever) en stad-land verbindingen.

Stephan Bekx, beleidsambtenaar gemeente Rotterdam

Wij zien voor de provincie een belangrijke rol als het gaat om milieu- en veiligheidsvraagstukken, in de vorm van onderzoek, kennis en/of capaciteit. In het geval van Schiedam bijvoorbeeld als het gaat om de gevaarlijkstoffenroute. Daarnaast kan de provincie sturen met de mogelijkheden van een eventueel versnellingsfonds, zodat de juiste woningen op de juiste plek worden gebouwd. Zet in op bouwen bij vervoersknooppunten en spreiding van sociale woningvoorraad, gekoppeld aan investeringen in bestaande en nieuwe NS-stations en gericht op het versterken van de economische regio. Het is belangrijk dat de provincie niet alleen duidelijk is over de koers, maar dat ze zich hier ook voor langere tijd aan conformeert.

Nicolien de Heer, programmamanager Wonen gemeente Schiedam

1. Denk vanuit de bestaande leefomgeving: steden, dorpen en landschappen;
2. Beschouw de woningbouwopgave altijd op bovenlokale/regionale schaal en minstens een generatie vooruit: zo lang staan die woningen er zeker;
3. De verstedelijkingsopgave is een middel om onze bestaande leefomgeving te versterken en te helpen om een aantal grote transitie door te maken.

De verstedelijkingsopgave is geen doel op zich. Stel daarom telkens de vragen:

- Hoe wordt met dit plan de bestaande leefomgeving van Zuid-Holland als geheel versterkt?
- Hoe helpt dit plan de directe omgeving en de rest van Zuid-Holland om de grote transitie te maken - is de hefboom van dit plan groot genoeg?;

4. Werk samen: kom in de meewerk- en wij-stellen-voor-stand, zonder daarbij te tornen aan bovenstaande uitgangspunten. Wees daarom helder dat bovenstaande doelen je belangrijkste criteria zijn om mee te werken.

Daan Zandbelt, stedenbouwkundige en partner De Zwarte Hond

Deze publicatie is tot stand gekomen met dank aan de volgende betrokken personen:

Daan Zandbelt (De Zwarte Hond)
 Judith Lekkerkerker (Co-Urb)
 Brenda Stad (gemeente Schiedam)
 Nicolien de Heer (gemeente Schiedam)
 Peter Pol (gemeente Den Haag)
 Sven Thorissen (gemeente Alphen aan den Rijn)
 Bas Renes (gemeente Molenwaard)
 Stephan Bekx (gemeente Rotterdam)
 Margriet Schepman (NEPROM)

Kwaliteitsteam verstedelijking: Cees-Jan Pen (Fontys), Jan Fokkema (NEPROM), Gijs van den Boomen (KuiperCompagnons) en Nathalie van Hoeven (BPD)

Provincie Zuid-Holland: Klaas Spannenburg, Gielijn Blom, Marc Soeterbroek, Helmut Thoele en Alex Veldhof

RUIJTEVOLK: Kris Oosting, Sjors de Vries, Katherine VanHoose en Jeroen Niemans

PROVINCIE **HOLLAND**
ZUID

WIMTEVOLK